

บทความวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์และสันนิษฐานรูปแบบที่มาของลวดลายพรรณพฤกษา
เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร
Stylistic Origins and Iconography of the Phytomorphic Motifs at the
Wat Chang Rob Chedi, Kamphaeng Phet

วนัสนันท์ นุชนารณ¹ และ ธนัฐธนสร ชัยรักษนิธิภัทร²
Wanassanan Nutchanat¹ and Thanat-thanasorn Chairaknitipat²

วันที่ได้รับต้นฉบับบทความ : 14 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ : 7 พฤศจิกายน 2568

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 5 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

ลวดลายพรรณพฤกษาที่พบในกำแพงเพชรมักประกอบอยู่กับการลวดลายทั่วไป ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่นิยม โดยเฉพาะลายดอกไม้มงคลกลีบซ้อน 2 ชั้น มีใบไม้ปลายแหลมขนาดเล็ก ซึ่งได้พบประกอบอยู่กับการลวดลายกลีบบัว และลายหน้ากระดาน เป็นต้น เช่นที่พบลายพรรณพฤกษาประดับอยู่ภายในลายเครื่องประดับของช้างทรงเครื่อง วัดช้างรอบ จากการศึกษา พบความสัมพันธ์ที่โยงไปถึงคติความเชื่อในการสร้างเจดีย์วัดช้างรอบ ที่ได้รับอิทธิพล ความเชื่อปรัชญาทางพุทธศาสนาจากอินเดียที่เข้ามาสู่ศิลปกรรมของดินแดนล้านนา ซึ่งลวดลายพรรณพฤกษาใน ลักษณะเช่นนี้เป็นที่นิยมอย่างมากในศิลปะล้านนา เชื่อมโยงสัมพันธ์ไปกับรูปแบบไปถึงอุดมคติของลังกา และ แนวคิดที่กล่าวว่า ลวดลายที่ประดับเจดีย์ประธานวัดช้างรอบนี้ นอกจากประโยชน์ในด้านความงาม หรือ สุนทรียภาพแล้ว เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดพบว่า บรรดาลวดลายประดับเหล่านี้มีคติความเชื่อสัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนาอีกด้วย

ทั้งนี้ จากการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์และสันนิษฐานรูปแบบที่มาของลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร” ด้วยวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาที่มาของรูปแบบลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร และ 2. วิเคราะห์และสันนิษฐานรูปแบบของลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร พบว่าลวดลายพรรณพฤกษาที่อยู่ระหว่างปูนปั้นช้างทรงเครื่องดังกล่าว ไม่จัดว่าเป็นลวดลายพรรณพฤกษา ด้วยลักษณะรูปแบบขององค์ประกอบทางศิลปกรรมขาดอัตลักษณ์ที่สำคัญอันแสดงถึงความเป็นลวดลายพรรณพฤกษา แต่แสดงถึงลวดลายที่สร้างสรรค์ขึ้นให้เป็นรูปแบบของพรรณไม้ที่มีความเฉพาะ ซึ่งลวดลายบนเจดีย์วัดช้างรอบนั้น มีความเป็นไปได้ที่จะเป็นลวดลายสร้างสรรค์ออกแบบเฉพาะจากแรงบันดาลใจของต้นไม้มที่มีความสำคัญตามความเชื่อของพุทธศาสนา 2 ชนิด คือ 1. ต้นไทรนิโครธ และ 2. ต้นสาละลังกา

¹ สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

Email: biomophic@hotmail.com

² สาขาวิชาการเป็นผู้ประกอบการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

Email: thanatthanasorn@gmail.com

คำสำคัญ: ลวดลายพรรณพฤกษา, เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร, วิเคราะห์รูปแบบ, สันนิษฐาน

Abstract

The floral motifs found in Kamphaeng Phet are frequently integrated with other common patterns, a practice that is presumed to have been popular during the period. A particularly prevalent design is a double-layered circular flower accompanied by small, pointed leaves, which has been found in conjunction with lotus petal motifs (lai klib bua) and board-like frieze patterns (lai na kradan). An example of this can be seen in the floral patterns adorning the stucco ornaments of the caparisoned elephants at the chedi of Wat Chang Rob. Studies indicate a connection to the religious beliefs underlying the construction of the Wat Chang Rob chedi, which was influenced by Buddhist philosophy from India that permeated the art of the Lanna kingdom. Such floral motifs were exceptionally popular in Lanna art and are linked stylistically to Sri Lankan ideals. Furthermore, it is argued that the decorative motifs on the main chedi of Wat Chang Rob, beyond their aesthetic value, possess a deeper iconographic significance related to Buddhism.

A research study titled, "An Analytical and Hypothetical Study of the Origin and Form of the Floral Motifs on the Chedi of Wat Chang Rob, Kamphaeng Phet Province," aimed to: 1) investigate the formal origins of these floral motifs, and 2) analyze and hypothesize their stylistic forms. The study found that the patterns situated between the stucco elephants should not be classified as conventional floral motifs, as their artistic composition lacks the essential identity and characteristics of such patterns. Instead, they represent uniquely created Floral designs. The research concludes that these motifs on the Wat Chang Rob chedi were likely specific creations inspired by two trees of major significance in Buddhist belief: 1) the Banyan tree (*Ficus benghalensis* or *Nigrodha*) and 2) the Sal tree of Lanka (*Shorea robusta*).

Keywords: Origin and Patterns of Plant Motifs, Pagoda of Wat Chang Rob, Analysis, Hypothesis

บทนำ

กำแพงเพชรเป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 23 เนื่องจากสภาพที่ตั้งอันเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างอาณาจักรสำคัญ 3 แห่ง คือ สุโขทัย อโยธยา และล้านนา โดยมีโบราณสถานที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมอยู่หลายแห่ง โบราณสถานที่มีลักษณะตามกล่าวมาอย่างชัดเจน คือ วัดช้างรอบ (ธนธรณ์ ฤทธิ์ถกล, 2549)

เจดีย์วัดช้างรอบ มีองค์ประกอบของประติมากรรมประดับฐานเจดีย์ ระหว่างช้างแต่ละเชือกตกแต่งลายปูนปั้นนูนสูงรูปพรรณพฤกษา ซึ่งเมื่อก้าวถึงลวดลายพรรณพฤกษานั้น มีลักษณะเป็นเถาไม้เลื้อยที่มีกิ่งก้านแตกแยกแขนงกันออกไป ตามแนวของก้านเถาจะออกลายส่วนใหญ่เป็นใบไม้ ลวดลายพรรณพฤกษาจะมีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาติ มีหลายรูปแบบ และมีความคล้ายคลึงกับลวดลายที่เขียนประดับบนเครื่องถ้วยจีน โดยเฉพาะในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง อยุธยาพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 ซึ่งความนิยมลวดลายในวัฒนธรรมจีนมีอยู่มากในศิลปะล้านนา การประดับปูนปั้นลวดลายพรรณพฤกษา จึงทำให้เราเห็นอิทธิพลทางศิลปกรรม ในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมจะพบความสัมพันธ์ที่สามารถอธิบายถึงแนวคิดในการออกแบบได้

ทั้งนี้ การคิดออกแบบสร้างสรรค์ เกิดจากแรงบันดาลใจจากสิ่งต่าง ๆ ทำให้การที่ผู้ออกแบบจะต้องรู้จักเลือกใช้รูปทรงสิ่งของมาเป็นสิ่งดลใจให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบสิ่งต่าง ๆ โดยที่มีรายละเอียดของสิ่งนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ร่วมกับแนวคิดที่กล่าวว่าลวดลายที่ประดับเจดีย์ประธานวัดข้างรอบนี้ นอกจากประโยชน์ในด้านความงาม หรือสุนทรียภาพแล้ว เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดพบว่า บรรดาลวดลายประดับเหล่านี้มีความเชื่อสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอีกด้วย เช่น รูปสัตว์ (ช้าง หงส์ สิงห์) นางอัปสร กิณนร และภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ โครงสร้างการจัดวางลวดลายดังกล่าว สามารถเปรียบเทียบได้กับความเชื่อในเรื่องไตรภูมิ ที่เข้ามาพร้อมพระพุทธศาสนา มีความนิยมในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ดังนั้น จึงสามารถเปรียบเทียบได้ว่า ฐานเจดีย์ชั้นที่ประดับรูปสัตว์นั้นเป็นดิรัจฉานภูมิ ภาพพุทธประวัติเป็นมนุษย์ภูมิ และชั้นบนคือสวรรค์ภูมิ โดยยอดและองค์ระฆังคือ พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (พจนีย์ ศักดิ์เดชากุล, 2546)

ดังนั้น ลวดลายพรรณพฤกษา แม้จะเป็นลายปูนปั้นประดับที่เป็นส่วนรองจากปูนปั้นส่วนหลักอย่างช้างทรงเครื่องครึ่งตัวอันเป็นที่มาชื่อเรียกของวัดก็ตาม เมื่อสามารถพบที่มา บทบาทและความสัมพันธ์ของลวดลายได้ อาจทำให้ทราบถึงแนวคิดสำคัญที่จะส่งเสริมต่อยอดให้กับโบราณสถานที่เป็นดั่งสัญลักษณ์ของกำแพงเพชรในทางประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมต่อไปได้ จากความสำคัญดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าลวดลายปูนปั้นที่พบได้ตามโบราณสถานเช่น วัดข้างรอบนี้ ได้รับการสร้างขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญทางความหมายที่สัมพันธ์กับทั้งทางประวัติศาสตร์และสะท้อนอิทธิพลของศิลปกรรมต่าง ๆ ในการสร้างสรรค์ของช่างศิลปกรรมโบราณ ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ คือ 1. ศึกษาที่มาของรูปแบบลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดข้างรอบ จ.กำแพงเพชร และ 2. วิเคราะห์และสันนิษฐานรูปแบบของลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดข้างรอบ จ.กำแพงเพชร

วัตถุประสงค์ในการศึกษา/การวิจัย

1. ศึกษาที่มาของรูปแบบลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดข้างรอบ จ.กำแพงเพชร
2. วิเคราะห์และสันนิษฐานรูปแบบของลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดข้างรอบ จ.กำแพงเพชร

การทบทวนวรรณกรรม (แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง)

เมืองกำแพงเพชร

กำแพงเพชรเป็นเมืองสำคัญในสมัยสุโขทัย เมื่ออาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับอยุธยาแล้ว กำแพงเพชรได้กลายมาเป็นหัวเมืองสำคัญในสมัยอยุธยา ในฐานะเมืองศูนย์กลางการติดต่อระหว่างอยุธยากับล้านนาด้วยเหตุนี้เองงานศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่จึงเป็นงานที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างศิลปะสุโขทัยที่มีอยู่เดิม อยุธยา และล้านนา โดยปรากฏอยู่อย่างมากในงานสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ที่มีการรวมงานศิลปกรรมจากแหล่งต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน จนพัฒนามาเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเอง จากหลักฐานทางศิลปกรรมที่เมืองกำแพงเพชรแสดงให้เห็นความสำคัญของเมืองกำแพงเพชร ภายหลังจากอาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกกับกรุงศรีอยุธยา เมืองกำแพงเพชรจึงกลายเป็นเมืองกั้นชนระหว่างอาณาจักรอยุธยา กับล้านนา ในฐานะเมืองผ่านระหว่างราชธานีเมืองใต้กับราชธานีเมืองเหนือ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ศิลปะเกิดการผสมผสานระหว่างสุโขทัยกับอยุธยา ส่วนหนึ่งยังคงสืบทอดมาจากสมัยสุโขทัย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 21 จึงเกิดการผสมผสานระหว่างเจดีย์แบบสุโขทัย ล้านนา และอยุธยา (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2565) มีการศึกษาพบว่าเจดีย์เมืองกำแพงเพชรเป็นกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีการใช้ชุดบัวกลีบแบบสุโขทัยแต่มีฐานบัว 2 ชั้นในผังแปดเหลี่ยม ซึ่งน่าจะมีอิทธิพลของศิลปะล้านนา ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 อีกทั้งยังพบการสร้างเจดีย์ที่มีลักษณะขององค์ประกอบบางอย่างที่เกิดขึ้นใหม่และมีลักษณะเฉพาะ เช่น เจดีย์ทรงระฆังกลุ่มหนึ่งที่มีฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังแปดเหลี่ยมซึ่งพบ

อยู่เป็นจำนวนมาก เป็นเจดีย์ประธานขนาดใหญ่ของวัด ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไม่พบที่อื่น จึงสามารถเรียกได้ว่าเป็น “เจดีย์ทรงระฆังสกลช่างกำแพงเพชร” (สันติ เล็กสุขุม, 2560) ที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานรูปแบบศิลปกรรมระหว่างเจดีย์แบบสุโขทัย ล้านนาและอยุธยา ด้วยการประดับลูกฟักที่ฐานบัวนั้นเป็นงานศิลปกรรมที่เกิดในสายวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏยังสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น แต่จะมีเพียงเส้นเดียวขนาดใหญ่เต็มท้องไม้ ส่วนการประดับลวดบัวที่ท้องไม้ 2 เส้นนั้นพบอยู่ในศิลปะล้านนา ซึ่งล้านนาลวดบัวจะเป็นลูกแก้วอกไก่ ดังนั้นการประดับลูกฟักที่ท้องไม้ 2 เส้นเล็กมีความเป็นไปได้ว่าได้แนวความคิดในการประดับมาจากศิลปะล้านนา นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบเจดีย์ลักษณะพิเศษคือ การประดับช้างล้อมที่ฐาน โดยองค์ประกอบของเจดีย์มีการเพิ่มส่วนฐานล่างเป็นช้างล้อมอยู่ในผังสี่เหลี่ยม โดยเป็นช้างที่มีขนาดใหญ่มาก เหนือฐานช้างเป็นชั้นเชิงที่ยกสูงและมีร่องรอยคล้ายการประดับซุ้มหรือการประดับประติมากรรม น่าจะนำแนวความคิดการสร้างมาจากเจดีย์วัดช้างล้อมที่มีอยู่ในสมัยสุโขทัย

การสร้างสรรคงานศิลปกรรม

ศิลปกรรมเป็นสิ่งที่ชี้วัดถึงความคิดริเริ่มของมนุษย์ในยุคหนึ่ง ๆ เนื่องจากผลงานศิลปกรรมหรืองานช่างในแต่ละยุค เป็นตัวบอกความคิด ความชำนาญ และประสบการณ์ สะท้อนถึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและเหตุการณ์ของยุคสมัยได้ นอกจากนี้การสร้างงานศิลปะเพื่อประโยชน์ใช้สอยและความเชื่อเกี่ยวกับศาสนายังทำให้เห็นภาพความเจริญผ่านงานศิลปกรรมสมัยต่าง ๆ อีกด้วย การสร้างสรรค์ศิลปกรรมที่ตอบสนองการรับใช้พุทธศาสนาด้วยรูปแบบที่รับอิทธิพลและการผสมผสานจากศิลปะสกุลช่างต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยและสมัยหลังสุโขทัยตามบริบทความเจริญรุ่งเรืองของแต่ละยุค จนเกิดรูปแบบเฉพาะตัวที่สะท้อนภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นเมืองกำแพงเพชรโบราณ หลักฐานทางด้านศิลปกรรม ได้พบศิลปกรรมสุโขทัยที่เมืองกำแพงเพชรเป็นจำนวนมาก เช่น เจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่วัดวังพระธาตุ วัดกะโลทัย เป็นต้น อาคารทรงมณฑป เช่น วัดสี่อริยาบถ เจดีย์ทรงระฆังที่มีช้างล้อมที่ฐาน เช่น วัดช้างรอบ รวมถึงกลุ่มพระพุทธรูปสกุลช่างกำแพงเพชรที่เป็นส่วนหนึ่งของประติมากรรมสุโขทัย ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเมืองกำแพงเพชรกับอาณาจักรสุโขทัยได้เป็นอย่างดี อีกทั้งเมืองกำแพงเพชรยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทางล้านนาอีกด้วย การผสมผสานของวัฒนธรรมในเมืองโบราณ ประกอบกับภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์และผสมผสานงานศิลปกรรมทางพุทธ หลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถานที่พบในแต่ละยุคสมัย สามารถสะท้อนให้เห็นถึงระดับพัฒนาการทางการช่าง ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ความเป็นอยู่ ในแต่ละยุคสมัย รวมถึงการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น ๆ ดังนั้นลวดลายประดับศาสนสถานในแต่ละที่ แต่ละสมัยจึงมีความแตกต่างกันไปตามฝีมือช่างและรายละเอียดซึ่งเป็นความนิยมเฉพาะกลุ่ม หรือความนิยมในช่วงเวลานั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม มักยังปรากฏลวดลาย หรือเรื่องราวที่เป็นความเชื่อหรือมีแนวคิดเดียวกันหรือความนิยมเดียวกัน แม้ต่างสถานที่ ปรากฏอยู่เสมอเช่นกัน (พจนีย์ ศักดิ์เดชากุล, 2546) ลัทธิทางความคิดในงานศิลปะด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประติมากรรม เครื่องปั้นเผา ฯลฯ ที่เป็นทั้งเชิงบวกและเชิงลบตามความนึกคิด และการตกผลึกของมนุษย์กับงานด้านศิลปะสกุลงานช่างที่วิจิตรพิสดาร (กำแพงเพชรศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, 2564)

ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถาน

วัดช้างรอบ พบความสัมพันธ์ทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรมกับทั้งอาณาจักรสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และล้านนา ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวทั้งแบบเครือญาติและการสงครามนั้น ได้ก่อให้เกิดการผสมผสานทางด้านศิลปกรรมขึ้น เป็นเหตุให้ศิลปกรรมของเมืองกำแพงเพชรมีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากศิลปกรรมสุโขทัย อยุธยา และล้านนา อันเป็นพื้นฐานของศิลปกรรมเมืองกำแพงเพชร โดยนำรูปแบบศิลปกรรมต่าง ๆ มาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของตน จนมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะเป็น “สกุลช่างกำแพงเพชร” ลวดลายประดับศาสนสถานที่

เมืองกำแพงเพชร จึงเป็นงานลวดลายประดับที่มีอิทธิพลของศิลปะต่าง ๆ ที่กล่าวมา และลักษณะเฉพาะของสกุลช่างกำแพงเพชร

ลวดลายทางศิลปะไทยปรากฏทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ จิตรกรรม ศิลปะไทยได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะเด่น คือ ความงามอย่างนมนวลมีรายละเอียดประณีต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัยและจิตใจของคนไทยที่ได้สอดแทรกไว้ในผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยเฉพาะศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การเขียนประดับตกแต่งด้วยลวดลายไทย เป็นลายที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยมีธรรมชาติมาเป็นแรงบันดาลใจ โดยดัดแปลงธรรมชาติให้เป็นลวดลายใหม่อย่างสวยงาม ปูนปั้นรูปดอกโบตั๋นหรือดอกไม้มงคลชนิดอื่น ประกอบด้วย กิ่ง ก้าน ใบ ประดับผนังด้านนอกเจดีย์ - วิหาร วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) จ.เชียงใหม่ คืออีกตัวอย่างของลวดลายแบบจีน (สันติ เล็กสุขุม, 2550) ลวดลายประดับที่พบมีต้นแบบแรงบันดาลใจที่มาจากธรรมชาติ ได้รับการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ซึ่งลวดลายเหล่านี้มักมีกระหนกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ กระหนกในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 หมายถึง ลวดลายแต่สะกดว่า กนก ก็ได้เช่นกัน ดังนั้น กระหนกจึงหมายถึงลายประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติ เช่น ลายบนตัวสัตว์ พืช หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ได้รับการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน มักใช้ประดับอยู่กับสถาปัตยกรรมประเภทวัดหรือวัง ซึ่งถือกันว่าเป็นของสูง สวยงาม และศักดิ์สิทธิ์ ในภายหลังจึงนำมาใช้ประดับสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ซึ่งลวดลายประดับสถาปัตยกรรม ได้พบหลักฐานมาแล้วตั้งแต่ในศิลปะอินเดีย อันเป็นแม่แบบที่ส่งอิทธิพลมาให้ศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในดินแดนประเทศไทย และศิลปกรรมอื่น ๆ ในสมัยอินเดียโบราณนั้น ลวดลายที่พบเป็นการเลียนแบบสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น ลายคดโค้งที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติ เช่น ลายผักกูด ที่เป็นเหมือนกับการม้วนตัวของยอดผักกูด อันเป็นพืชตระกูลเฟิร์นชนิดหนึ่ง ลายผักกูดนี้มีลักษณะแกนกลางเป็นลายเป็นแผ่นโค้งเหมือนคลื่น ส่วนด้านข้างทำเป็นหยักและขมวดลายม้วนตัว ได้พบลักษณะดังกล่าวปรากฏที่ แผ่นหินรูปประภาณพหลของพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา สมัยคุปตะที่สารนาถ ซึ่งลายนี้ได้ส่งอิทธิพลเข้ามายังศิลปะทวารวดีอีกด้วย ชื่อของลวดลายประดับสามารถแบ่งได้ตามรูปลักษณะของลายนั้น ๆ เช่น ลายพรรณพฤกษา ลายกลีบบัว ลายดอกกลม เป็นต้น หรือเรียกชื่อลายตามตำแหน่งที่ลายนั้น ๆ ประดับอยู่ เช่น ลายหน้ากระดาน ลายลวดบัว ลายกรวยเชิง หรือลายเฟืองอุบะ เป็นต้น

บรรดาปูนปั้นแบบอย่างจีนประดับผนังเจดีย์ - วิหารของวัดมหาโพธารามที่กล่าวมาข้างต้น มีลวดลายปูนปั้นที่น่าสนใจเป็นพิเศษ คือ ลายกนกก้ามปูแบบเปลวสะบัด เพราะเป็นลักษณะสำคัญก่อนที่ลายกระหนกในศิลปะล้านนาจะคลี่คลายมาเป็นลักษณะเฉพาะในระยะต่อมา รูปแบบเทวดาปูนปั้นประดับผนังเจดีย์ - วิหารแห่งนี้ แม้มีอิทธิพลศิลปะลังกา ศิลปะสุโขทัย และศิลปะอยุธยา แต่ก็มีอิทธิพลศิลปะจีนปรากฏอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะลวดลายประดับ ต้นแบบคงมาจากลวดลายบนเครื่องถ้วยจีน

ศิลปกรรมที่เมืองกำแพงเพชรได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษามาจากล้านนา ลวดลายพรรณพฤกษาประกอบอยู่ภายในวงโค้งหลายวงในรูปสามเหลี่ยม อันเป็นอิทธิพลมาจากลวดลายของเครื่องถ้วยจีนนั้น เข้ามามีอิทธิพลและได้รับการปรับปรุงจนมีรูปแบบเฉพาะเป็นที่นิยมในศิลปะล้านนา เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 โดยในระยะนี้เป็นยุคที่ล้านนามีความเจริญสูงสุด จึงปรากฏโบราณสถานจำนวนมาก และมีการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะล้านนาในช่วงเวลานี้ค่อนข้างมาก ความรู้ที่ได้รับเกี่ยวกับลวดลายประดับของล้านนาจะเป็นผลงานการศึกษาของนักวิชาการหลายท่าน โดยจากผลการศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านมามีพบว่า ปูนปั้นประดับโบราณสถานในระยะนี้มีหลายประเภท ทั้งที่เป็นลวดลายปูนปั้นและประติมากรรมปูนปั้น

ลวดลายพรรณพฤกษา

ช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ 21 ที่อยุธยาเมืองกำแพงเพชร โดยมีศิลปะล้านาลงมาผสมผสานส่วนหนึ่งที่ใช้ในการกำหนดอายุได้ดีที่สุด คือ ลวดลายประดับเครื่องทรงช้างรอบเจดีย์ พบว่าลายส่วนใหญ่เป็นลายพรรณพฤกษา คือ ลายดอกไม้ ใบไม้ มีลวดลายใบระกาที่ส่วนคอช้างนั้นเหมือนกันกับลวดลายที่ผ้านุ่งของเทวรูป พระอิศวรที่พบที่เมืองกำแพงเพชร มีจารึกที่ฐานระบู่ พ.ศ.2053 ดังนั้น ลวดลายนี้จึงน่าจะมีความสัมพันธ์กันเป็นลายที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น อายุเจดีย์จึงน่าจะร่วมสมัยกับอายุพระอิศวรองค์ดังกล่าวหรือราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 โดยบรรดาลวดลายประดับเหล่านี้มีคติความเชื่อสัมพันธ์กับพระพุทธรูปอีกด้วย เช่น รูปสัตว์ (ช้าง หงส์ สิงห์) นางอัปสร กินนร และภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ โครงสร้างการจัดวางลวดลายดังกล่าว สามารถเปรียบเทียบได้กับความเชื่อในเรื่องไตรภูมิ ที่เข้ามาพร้อมพระพุทธรูป มีความนิยมในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ดังนั้น จึงสามารถเปรียบเทียบได้ว่า ฐานเจดีย์ชั้นที่ประดับรูปสัตว์นั้นเป็นไตรจณานภูมิ ภาพพุทธประวัติเป็นมนุษยภูมิ และชั้นบนคือสวรรค์ภูมิ โดยยอดและองค์ระฆังคือ พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อย่างไรก็ตามคติเรื่องไตรภูมินี้ได้มีการดัดแปลงเพื่อความเหมาะสมในการนำมาประดับสถาปัตยกรรม แต่ยังคงเนื้อหาหลักเอาไว้

กำแพงเพชร พบลวดลายพรรณพฤกษาที่ประกอบอยู่กับการลายทั่วไป ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่นิยมโดยเฉพาะลายดอกไม้กลมกลีบซ้อน 2 ชั้น มีใบไม้ปลายแหลมขนาดเล็ก ซึ่งได้พบประกอบอยู่กับการลายกลีบบัวและลายหน้ากระดาน เป็นต้น ลายดอกไม้กลมมักประกอบอยู่กับการลายม้วนโค้งคล้ายรูปตัวหงา ดังลายพรรณพฤกษาที่ประดับอยู่ภายในลายเครื่องประดับของช้างทรงเครื่อง วัดช้างรอบ ที่เป็นชิ้นส่วนปูนปั้นรูปสามเหลี่ยม มีลักษณะเป็นพู่ห้อยลงมา ภายในประกอบด้วยดอกกลมกลีบซ้อน ประกอบลายม้วนโค้ง ซึ่งลายพรรณพฤกษานี้ในลักษณะเช่นนี้เป็นที่นิยมอย่างมากในศิลปะล้านนา ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ศิลปกรรมที่เมืองกำแพงเพชรได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษามาจากล้านนา (พจนีย์ ศักดิ์เดชากุล, 2546) อีกทั้งยังมีการพบชิ้นส่วนลวดลายประดับเป็น ดินเผา มีลักษณะเป็นลายพรรณพฤกษาประเภทลายดอกไม้และใบไม้ อยู่ภายในวงโค้งหลายวงที่ประกอบต่อเนื่องกันเป็นรูปสามเหลี่ยม รูปแบบโครงสร้างลวดลายลักษณะดังกล่าวนี้ มีพัฒนาการมาเป็นเวลานานในศิลปะจีน ตั้งแต่ในสมัยราชวงศ์ซ่ง เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 16 - 19 จัดอยู่ในลายประเภทลายหัวหูลู่ (Cloud Collar) อันเป็นลวดลายสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของชาวจีน มีความหมายถึงประตูละครสวรรค์ และพบว่านิยมอยู่เสมอในลวดลายเครื่องประดับของเครื่องเคลือบดินเผาสมัยราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หมิง ลวดลายพรรณพฤกษาประกอบอยู่ภายในวงโค้งหลายวงในรูปสามเหลี่ยม อันเป็นอิทธิพลมาจากลวดลายของเครื่องถ้วยจีนนั้น เข้ามามีอิทธิพลและได้รับการปรับปรุงจนมีรูปแบบเฉพาะเป็นที่นิยมในศิลปะล้านนาเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21

นอกจากนี้ยังได้พบลายพรรณพฤกษาประกอบอยู่ในลายกรอบรูปสามเหลี่ยมคล้ายหน้าบัน กรอบด้านบนเป็นลายโค้งเข้าน้อย ๆ จนเกือบกลายเป็นเส้นตรง ที่มีฝักเพกาซึ่งตกแต่งด้วยลายชุดขีดประดับอยู่ด้านบน ลายดอกไม้ภายในเป็นลายดอกไม้กลมกลีบซ้อน คล้ายมี 2 ดอกซ้อนเหลื่อมกัน ด้านข้างประกอบด้วยลายม้วนโค้ง ขนาบอยู่ รวมถึงด้านล่างก็มีเช่นกัน และเป็นที่สังเกตว่า ลายม้วนโค้งนี้ม้วนเข้าด้านใน และที่ด้านนอกมีลายคล้ายใบไม้สะบัดปลาย ซึ่งต่อมาน่าจะประกอบเข้าเป็นส่วนเดียวกัน กลายเป็นกระหนกที่ปลายสะบัดในภายหลัง ดังนั้น ลวดลายชิ้นนี้อาจเป็นต้นแบบดั้งเดิมของการทำกระหนกปลายสะบัดที่เกิดจากลายม้วนโค้งประกอบกับใบไม้ปลายแหลมด้วยกัน

กรอบการวิจัย

ตัวแปรต้น

1. ลวดลายพรรณไม้บนเจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร

ลวดลายที่มีการศึกษาวิจัยและเข้าใจกันมาว่าเป็น "ลายพรรณพฤกษา" แต่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตถึงความแตกต่างจากรูปแบบทั่วไป

ตัวแปรตาม

2. อัตลักษณ์และรูปแบบทางศิลปกรรมของลวดลาย

องค์ประกอบรูปทรง เส้นสาย ความซับซ้อนของลาย และความสอดคล้องกับรูปแบบศิลปกรรมตามยุคสมัยที่มาและนัยยะสำคัญของลวดลาย แนวคิด คติความเชื่อ หรืออิทธิพลทางศิลปกรรม และความหมาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวិเคราะห์และสันนิษฐานรูปแบบที่มาของลวดลายพรรณพฤกษา เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากรูปแบบองค์ประกอบอัตลักษณ์ทางศิลปกรรม เพื่อค้นหาที่มาและนัยยะ

สำคัญของลวดลาย

3. การตีความข้อมูลและผลการศึกษาวิจัย ดังนี้

- 3.1 ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถานและความสัมพันธ์ของอิทธิพลจากพื้นที่ต่าง ๆ
- 3.2 ลวดลายพรรณพฤกษา
- 3.3 ข้อสันนิษฐาน
- 3.4 สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อสันนิษฐาน

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพบข้อมูลอ้างอิงจากการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ที่เรียกลวดลายพรรณไม้บริเวณช่องระหว่างช้างทรงเครื่อง เจดีย์วัดช้างรอบว่า “ลวดลายพรรณพฤกษา” ซึ่งเมื่อวิเคราะห์รูปแบบอัตลักษณ์ของลวดลายพรรณพฤกษาที่พบแพร่หลายทั่วไบนั้น จะมีลักษณะของลวดลายที่ได้รับแรงบันดาลใจจากกิ่ง ก้าน ใบ และดอกของต้นไม้ที่เกี่ยวพันกันเกิดจากการประดิษฐ์ลวดลาย เพื่อประดับตกแต่งในงานศิลปกรรมหรืองานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ มีลักษณะเป็นเถาไม้เลื้อยที่มีกิ่งก้านแตกออก ทำขึ้นเพื่อการประดับในงานต่าง ๆ สำหรับโบราณสถานอิทธิพลเขมร แกะสลักลายพรรณพฤกษาเอาไว้บริเวณหน้าบันทับหลังเสาประดับกรอบประตูและบันแถลง (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์, ม.ป.ป.) รูปแบบลักษณะของลวดลายพรรณพฤกษาที่สำคัญ คือ มีแบบลายที่มีลักษณะซับซ้อนของเถาไม้ ใบไม้ และดอกไม้ ลายที่ม้วนโค้งเกี่ยวพันต่อกันอย่างอ่อนช้อย และกลมกลืน



ภาพ 1 ภาพลวดลายพรรณพฤกษาที่พบบนผนังปูนปั้นโบราณสถานทั่วไป

หมายเหตุ : หนังสือแบบอย่างลวดลายพุทธศิลป์แห่งสยาม. (16 มีนาคม 2564). "รูปแบบลายพรรณพฤกษา" ลายพรรณพฤกษาที่ปรากฏอยู่ในศิลปกรรมมีทั้งที่... [รูปภาพ]. Facebook.

https://www.facebook.com/permalink.php/?story_fbid=122300816572079&id=108627587939402

ลายพรรณพฤกษามีรูปแบบลายดอกไม้และใบไม้เป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาของยุคสมัยดอกไม้ ใบไม้ นั้นมีที่มาและมีพัฒนาการของลายพรรณพฤกษาที่แตกต่างกันไป ในขณะที่รูปแบบของลายพรรณพฤกษามีบริเวณรอบเจดีย์ที่อยู่ระหว่างปูนปั้นข้างทรงเครื่อง วัดข้างรอบ จ.กำแพงเพชร นั้น กลับไม่มีรูปแบบหรือลักษณะที่แสดงถึงความเป็นเครือเถา ดอกไม้ หรือช่อดอกไม้ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของลวดลายพรรณพฤกษาแต่อย่างใด จากภาพ ก จะเห็นว่าลักษณะที่มีความเป็นลายพรรณพฤกษาเพียงอย่างเดียวที่ปรากฏคือ ใบไม้ ที่แตกออกมาจากกิ่งของลำต้นไม้ ซึ่งเมื่อศึกษารูปแบบของใบไม้ที่เป็นรูปแบบของลวดลายพรรณพฤกษาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นช่วงของยุคสมัยที่ตรงกับวัดข้างรอบ จะพบว่าลักษณะของลายใบไม้ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน แบบอย่างลวดลายบนเครื่องลายครามสมัยราชวงศ์หมิง ที่นิยมใช้ดอกโบตั๋นแบบกลีบเริ่มหุบ และลายก้านขดที่ปลายเป็นใบไม้แฉกลายใบไม้ดังกล่าวนี้ คาดว่าน่าจะคลี่คลายมาจากลายใบไม้ธรรมชาติที่ทำขอบใบหยักค่อนข้างลึกประกอบอยู่ในลายเครือเถา มีลักษณะคล้ายกับส่วนยอดของเถาไม้เลื้อยหรือเรียกอีกอย่างว่า ลายยอดเครือเถา ลายดังกล่าวเป็นลวดลายสำคัญที่ปรากฏอยู่เป็นส่วนประกอบของลายพรรณพฤกษาของล้านนาแทบทุกช่วงเวลา (สุรพล ดำริห์กุล, 2562) เป็นลวดลายเถาไม้เลื้อยที่มีกิ่งก้านแตกแขนงออกไปอย่างอิสระ คล้ายช่อกิ่งไม้ที่โค้งงอและโน้มลงตามธรรมชาติ ไม่ได้จัดวางอย่างสมมาตรแต่มีความสมดุลในองค์ประกอบ



ภาพ 2 ลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะบริเวณรอบเจดีย์อยู่ระหว่างปูนปั้นช้างทรงเครื่อง วัดช้างรอบ
(ผู้นิพนธ์สร้างสรรค์เอง)

เมื่อวิเคราะห์และศึกษาเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นได้ว่า มีลักษณะแตกต่างจากลายพรรณพฤกษาศิลปะบริเวณรอบเจดีย์ที่อยู่ระหว่างปูนปั้นช้างทรงเครื่อง วัดช้างรอบ ดังนั้นจากข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยลวดลายที่อยู่ระหว่างปูนปั้นช้างทรงเครื่องดังกล่าว ไม่จัดเป็นลายพรรณพฤกษาศิลปะ ด้วยลักษณะรูปแบบขององค์ประกอบทางศิลปกรรมที่ไม่มีความเชื่อมโยงไปในทางเดียวกัน รวมถึงเมื่อพิจารณาจากรูปแบบของปูนปั้นลายพรรณพฤกษาศิลปะที่พบบนผนังปูนปั้นโบราณสถานทั่วไป เปรียบเทียบกับกับปูนปั้นลายพรรณพฤกษาศิลปะ วัดช้างรอบ พบว่ามีลักษณะที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะรูปแบบที่พบทั่วไป กับลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะบริเวณเจดีย์วัดช้างรอบนั้น ลวดลายของวัดช้างรอบ พบประเด็นดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบลวดลายใบไม้ในธรรมชาติแบบเหมือนจริง แต่ไม่มีองค์ประกอบของดอกไม้ ไม่มีลักษณะของการประดิษฐ์ลวดลายให้เกิดความซับซ้อน ทั้งรูปแบบของกิ่งก้าน หรือใบ ไม่ใช่ลวดลายที่ได้รับแรงบันดาลใจจากกิ่ง ก้าน ใบ และดอกของต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกัน เกิดจากการประดิษฐ์ลวดลาย
2. ไม่มีลักษณะของลวดลายโบราณรูปแบบเดียวกับที่พบบนเครื่องลายครามของจีนสมัยราชวงศ์หมิง
3. ไม่มีรูปแบบความเป็นลายกระหนก แต่มีลักษณะเป็นลำต้นแบบต้นไม้จริงแบบย่อส่วนที่แตกกิ่งออกไปจำนวนเท่า ๆ กัน ทั้งฝั่งซ้ายและขวากิ่ง และ ลำต้นหรือก้านหลัก มีความทื่อ แข็ง มั่นคง ความเป็นเส้นตรงไม่สั่นไหวหรือม้วนโค้ง ในขณะที่ลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะจะมีรูปแบบของลายกระหนก เช่น ลักษณะของใบผักกูดที่เรียกว่า ลายกระหนกผักกูด มีลายเส้นของความม้วนโค้งสลับซับซ้อน ไหลไปอย่างอ่อนช้อยและอิสระ
4. ไม่มีรูปแบบของลวดลายดอกไม้ในส่วนใดขององค์ประกอบลวดลาย มีเพียงลายของเครื่องประดับตรงบริเวณช่วงข้อต่อของก้านหลัก สันนิษฐานว่าออกแบบให้เป็นรูปแบบแนวทางเดียวกันกับช้างทรงเครื่อง
5. ลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะบริเวณเจดีย์วัดช้างรอบ มีลักษณะเป็นลำต้นหรือก้านหลักแบบต้นไม้จริงที่ผุดงอกและพุ่งตรงขึ้นมาจากฐานที่มีลักษณะคล้ายคอกกระถาง ด้านบนแตกกิ่งออกไปจำนวนเท่า ๆ กันทั้งฝั่งซ้ายและขวา ไม่ใช่ลักษณะของลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะรูปแบบที่พบอย่างแพร่หลายทั่วไป ที่จะวางองค์ประกอบของลวดลายให้เลื้อยเกี่ยวพันกันอย่างสลับซับซ้อน มีการม้วนโค้งเข้าออก ไม่มีจุดเริ่มและจุดจบของลวดลายที่พบเห็นอย่างชัดเจน เนื่องจากการสร้างสรรค์ให้ลวดลายเกิดความอิสระและอ่อนช้อย

จากการสังเคราะห์เปรียบเทียบ คือ ลวดลายระหว่างช้างทรงเครื่องบริเวณเจดีย์วัดช้างรอบนั้นไม่ใช่ลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะ เนื่องจากขาดอัตลักษณ์ที่สำคัญอันแสดงถึงความเป็นลวดลายพรรณพฤกษาศิลปะ ผู้วิจัยจึง

สันนิษฐานว่าลวดลายดังกล่าว น่าจะเป็นลวดลายที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นรูปแบบเฉพาะ ด้วยแนวคิดเดียวกับเจดีย์ของวัดช้างรอบ ไม่ใช่ลวดลายพรรณพฤกษาตามที่ถูกเรียกและเชื่อกันมาตามข้อมูลหรือแนวคิดต่าง ๆ ลวดลายของต้นไม้บริเวณระหว่างตัวช้างทรงเครื่องนั้น จากการศึกษาข้อมูลและอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาในประวัติศาสตร์ที่ปรากฏนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าช่างศิลปกรรมโบราณสร้างสรรค์ขึ้นมาเป็นรูปแบบเฉพาะของเจดีย์วัดช้างรอบนี้ ซึ่งช่องระหว่างช้างแต่ละช่องมีลวดลายที่ต่างกัน อาจได้แรงบันดาลใจต้นแบบมาจากต้นไทรนิโครธ และต้นสาละลังกา ต้นไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา



ภาพ 3 ลวดลายวัดช้างรอบ แบบที่ 1
(ผู้นิพนธ์สร้างสรรค์เอง)



ภาพ 4 ลักษณะต้นไทรนิโครธ
(ผู้นิพนธ์สร้างสรรค์เอง)



ภาพ 5 ลวดลายวัดช้างรอบ แบบที่ 1
(ผู้นิพนธ์สร้างสรรค์เอง)



ภาพ 6 ลักษณะต้นสาละลังกา
(ผู้นิพนธ์สร้างสรรค์เอง)

จากการเปรียบเทียบรูปแบบ จะแสดงให้เห็นว่าลวดลายพรรณไม้ทั้ง 2 ที่พบบนเจดีย์วัดช้างรอบ มีลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์เช่นเดียวกับต้นไทรนิโครธ และต้นสาละลังกา ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของลำต้น กิ่งก้าน ใบของต้นรวมถึงองค์ประกอบของต้นไม้ทั้ง 2 ชนิด ที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจน อีกทั้งสามารถอธิบายความเป็นไปได้จากความเชื่อมโยงที่สัมพันธ์ต่อคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังนี้

1. ต้นไทรนิโครธ เป็นต้นไม้มงคลที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรและตรัสรู้ตามพุทธประวัติ รวมถึงแสดงธรรมในบางครั้ง มีถิ่นกำเนิดในอินเดีย ศรีลังกาและปากีสถาน เรียกกันว่า โพธิญาณพฤกษา มีผู้สันนิษฐานว่านิโครธเป็นคำแผลงมาจากคำว่านิโรธ ซึ่งหมายถึง การหลุดพ้นจากบ่วงทุกข์และกิเลสตัณหาทั้งปวง

2. ต้นสาละลังกา ตามพุทธประวัติกล่าวไว้ว่า ต้นสาละ เป็นต้นไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ต้นสาละที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ คือต้นสาละลังกา เพราะมีประวัติอันยาวนานที่มาจากศรีลังกานั้นเอง จึงเป็นที่มาของชื่อสาละลังกา ชาวศรีลังกาถือว่าสาละเป็นไม้มงคล

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่าลวดลายที่อยู่บริเวณระหว่างปูนปั้นข้างทรงเครื่องดังกล่าว ไม่จัดเป็นลายพรรณพฤกษา ด้วยลักษณะรูปแบบขององค์ประกอบทางศิลปกรรมที่ไม่มีความเชื่อมโยงไปในทางเดียวกัน รวมถึงเมื่อพิจารณาจากรูปแบบของปูนปั้นลายพรรณพฤกษาที่พบบนผนังปูนปั้นโบราณสถานทั่วไป เปรียบเทียบกับปูนปั้นลายพรรณพฤกษา วัดช้างรอบ พบว่ามีลักษณะที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง จึงมีข้อค้นพบจากการสังเคราะห์เปรียบเทียบ คือ ลวดลายระหว่างข้างทรงเครื่องบริเวณเจดีย์วัดช้างรอบนั้นไม่ใช่ลวดลายพรรณพฤกษา เนื่องจากขาดอัตลักษณ์ที่สำคัญอันแสดงถึงความเป็นลวดลายพรรณพฤกษา ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าลวดลายดังกล่าว น่าจะเป็นลวดลายที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นรูปแบบเฉพาะ ด้วยแนวคิดเดียวกับเจดีย์ของวัดช้างรอบ ไม่ใช่ลวดลายพรรณพฤกษาตามที่ถูกเรียกและเชื่อกันมาตามข้อมูลต่าง ๆ ดังเช่น งานวิจัยของ พจนีย์ ศักดิ์เดชากุล (2546) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง ลวดลายประดับ ศาสนสถานเมืองกำแพงเพชร โดยมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศิลปกรรมของเมืองกำแพงเพชร 2. เพื่อความเข้าใจและพิจารณาเปรียบเทียบถึงความแตกต่างและลักษณะร่วมในงานศิลปกรรมด้านลวดลายประดับที่มีอายุร่วมกันในเมืองกำแพงเพชร 3. เพื่อหาข้อสรุปถึงลักษณะเฉพาะในเรื่องลวดลายประดับศาสนสถานของเมืองกำแพงเพชร และ 4. เพื่อทราบถึงแหล่งบันดาลใจและคลี่คลายทางด้านรูปแบบซึ่งพบว่า กำแพงเพชรพบลวดลายพรรณพฤกษาที่ประกอบอยู่กับลายทั่วไป ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่นิยมโดยเฉพาะลายดอกไม้กลมกลีบซ้อน 2 ชั้น มีใบไม้ปลายแหลมขนาดเล็ก ซึ่งได้พบประกอบอยู่กับลายกลีบบัวและลายหน้ากระดาน เป็นต้น ลายดอกไม้กลมมักประกอบอยู่กับลายม้วนโค้งคล้ายรูปตัวหงา ดังลายพรรณพฤกษาที่ประดับอยู่ภายในลายเครื่องประดับของข้างทรงเครื่อง วัดช้างรอบ ที่เป็นชิ้นส่วนปูนปั้นรูปสามเหลี่ยมมีลักษณะเป็นพู่ห้อยลงมา ภายในประกอบด้วยดอกกลมกลีบซ้อน ประกอบลายม้วนโค้ง ซึ่งลายพรรณพฤกษาในลักษณะเช่นนี้เป็นที่นิยมอย่างมากในศิลปะล้านนา ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ศิลปกรรมที่เมืองกำแพงเพชรได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษามาจากล้านนา ต่างไปจากข้อค้นพบจากงานวิจัยดังกล่าวมาข้างต้น รวมถึงอัตลักษณ์ของรูปแบบลวดลายพรรณพฤกษากับลวดลายที่พบบนเจดีย์วัดช้างรอบที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

อีกทั้ง ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อในการสร้างเจดีย์วัดช้างรอบ ที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อปรัชญาทางพุทธศาสนาจากอินเดียที่เข้ามาสู่ศิลปกรรมของดินแดนล้านนา เชื่อมโยงสัมพันธ์ไปกับรูปแบบไปถึงอุดมคติของลังกา และแนวคิดที่กล่าวว่า ลวดลายที่ประดับเจดีย์ประธานวัดช้างรอบนี้ นอกจากประโยชน์ในด้านความงามหรือสุนทรียภาพแล้ว เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดพบว่า บรรดาลวดลายประดับเหล่านี้มีคติความเชื่อสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอีกด้วย เช่น รูปสัตว์ (ช้าง หงส์ สิงห์) นางอัปสร กินนร และภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ โครงสร้างการจัดวางลวดลายดังกล่าว สามารถเปรียบเทียบได้กับความเชื่อในเรื่องไตรภูมิ ที่เข้ามาพร้อมพระพุทธศาสนา มีความนิยมในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ดังนั้น จึงสามารถเปรียบเทียบได้ว่า ฐานเจดีย์ชั้นที่ประดับรูปสัตว์นั้นเป็นไตรจณานภูมิ ภาพพุทธประวัติเป็นมนุษยภูมิ และชั้นบนคือสวรรค์ภูมิ โดยยอดและองค์ระฆังคือ พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในไทยนั้นพบในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นยุคสมัยที่รับเอารูปแบบอิทธิพลทางด้านพุทธศาสนาจากลังกามา โดยยังคงพบมีปรากฏในงานประติมากรรมโบราณสถานบางแห่ง เช่น วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร ที่มีการสันนิษฐานว่าได้รับการสร้างขึ้นตามคติของความเป็นศูนย์กลางจักรวาล

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. การขยายขอบเขตการสำรวจไปยังโบราณสถานอื่น ๆ ที่มีอายุใกล้เคียงกันในจังหวัดกำแพงเพชร หรือพื้นที่ที่มีอิทธิพลทางศิลปะแบบสุโขทัยและลพบุรี เพื่อดูว่ามีการนำลวดลายในลักษณะเฉพาะนี้มาใช้ในที่อื่นหรือไม่ จะช่วยเสริมความแข็งแกร่งของข้อสันนิษฐานว่าลวดลายที่วัดช้างรอบเป็นรูปแบบเฉพาะที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ทางพุทธศาสนา

2. การวิเคราะห์เชิงลึกด้านศิลปกรรมและสัญลักษณ์ ควรศึกษาและเปรียบเทียบลวดลายต้นไม้ที่พบในวัดช้างรอบกับศิลปกรรมในแหล่งอื่น ทั้งในไทยและต่างประเทศที่มีอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากลังกาหรืออินเดีย เพื่อค้นหารูปแบบที่คล้ายคลึงกันและยืนยันความเชื่อมโยงทางศิลปะและคติความเชื่อ

บรรณานุกรม

- กำแพงเพชรศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. (9 มีนาคม 2564). *ฐานข้อมูล เรื่อง ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร*. https://acc.kpru.ac.th/KPPStudies/index.php?title=ฐานข้อมูล_เรื่อง_ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร
- ธนธรณ์ ฤทธิธกล. (2549). *กลุ่มเทวรูปสำริดพบที่เมืองกำแพงเพชร : ร่องรอยศาสนาพราหมณ์สมัยอยุธยา*. <https://sure.su.ac.th/xmlui/bitstream/handle/123456789/4341/fulltext.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2565). *กำแพงเพชร : นครโบราณ อลังการศิลปกรรม*. สำนักพิมพ์มติชน จำกัด (มหาชน).
- พจนีย์ ศักดิ์เดชากุล. (2546). *ลวดลายประดับศาสนสถานเมืองกำแพงเพชร* [รายงานการวิจัย]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยศิลปากร. <https://sure.su.ac.th/xmlui/bitstream/id/0e61b351-002d-48f3-87c7-eced7f78c1f/Fulltext.pdf?attempt=2>
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์. (ม.ป.ป.). *รว รัง มีง สะเร็น เรื่อง ลายผักกูด : ลายพุกษาโบราณ ณ ปราสาทภูมิโพน*. <https://www.finearts.go.th/surinmuseum/view/30235>
- สันติ เล็กสุขุม. (2550). *ความสัมพันธ์ จีน-ไทย โยงใยในลวดลายประดับ*. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2560). *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) (พิมพ์ครั้งที่ 7)*. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สุรพล ดำริห์กุล. (18 กันยายน 2562). “ปุณณฆะ” หรือ “ลายหม้อดอก” คตินิยมและเอกลักษณ์สำคัญของล้านนา... [รูปภาพ]. Facebook. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02EqmecJCvPQcgsuxjPrKN8S9rNNC5tC3fqK1HbDYcNL38H4fJjzCvAfZRvH5jPFuul&id=100080469377616
- หนังสือแบบอย่างลวดลายพุทธศิลป์แห่งสยาม. (16 มีนาคม 2564). “รูปแบบลายพรรณพุกษา” ลายพรรณพุกษาที่ปรากฏอยู่ในศิลปกรรมมีทั้งที่... [รูปภาพ]. Facebook. https://www.facebook.com/permalink.php/?story_fbid=122300816572079&id=108627587939402